

Justyna Wojniak

**EDUTAINMENT I EDUKACJA FILMOWA
JAKO NARZĘDZIA KSZTAŁTOWANIA TOŻSAMOŚCI
ORAZ POSTAW DZIECI I MŁODZIEŻY**

Edutainment and film education as an instrument of shaping children's and young people's identity and attitudes

Development of cinema opened up new prospects for the education process. The film has enabled a new way of presentation of various issues to students, supplementing traditional forms of information transmission. It should be noted, however, that the number of film productions have a purely entertaining asset, free of educational value. Consequently, the use of multimedia in education is sometimes seen as a manifestation of confusion between education and entertainment. The result of this process is the so-called edutainment. It is interesting, therefore, to present the possibilities of use the film in the process of building young people identity and value system. The paper presents Polish initiatives of the film education and their role in creating contemporary educational environment.

Key words: education, school, edutainment, film education

Wprowadzenie

Wykorzystanie w procesie kształcenia nowych technologii oraz przekazu medialnego w pewnej mierze wpływa na przewartościowanie sposobu postrzegania tego, czym ten proces jest. Multimedia w szkole stają się narzędziem stymulu-

jącym przyswajanie przez uczniów nowych treści, umożliwiającym realistyczne odtworzenie trudnych do wyjaśnienia zjawisk czy dostarczającym informacji o zróżnicowanych zagadnieniach. Rozwój kinematografii i nieme filmy otworzyły przed edukatorami nowe możliwości, takie jak dawanie bardziej konkretnych instrukcji podopiecznym, większy realizm, szansę na wizualizację pomysłów i idei trudnych do opisanie. Film umożliwił nowy sposób przybliżania świata uczniom, uzupełnił w wydatny sposób to, co do tej pory było dostępne jedynie poprzez podręczniki, zeszyty ćwiczeń i szkolną tablicę.

Pamiętać jednak należy, iż pierwotne założenia, jakie towarzyszą twórcom części przekazów medialnych, także w przypadku produkcji filmowych, nie mają wymiaru edukacyjnego, ale czysto rozrywkowy. Co więcej, stwierdzenie, że współcześnie żyjemy w kulturze spektaklu nie oddaje w pełni realiów, w jakich egzystuje współczesna jednostka. Bardziej zasadna jest bowiem konstatacja, iż spektakl ten zaczyna rozciągać się na niemal wszystkie sfery naszej egzystencji. Szczególną formą tej rozrywki stają się ruchome obrazy które otaczają nas ze wsząd, a ich przekazywanymi są coraz bardziej wyszukane i coraz łatwiej dostępne narzędzia¹. Wykorzystanie multimedialnych w procesie kształcenia może wiązać się zatem z zacieraniem granic pomiędzy edukacją a rozrywką, prowadząc do wykreowania swoistej hybrydy w postaci edurozrywki (*edutainment*).

Edukacja poprzez rozrywkę

Biorąc pod uwagę specyfikę edukacji i rozrywki, znalezienie punktów wspólnych między tymi dwoma obszarami wydaje się trudne². Formalna edukacja jest to bowiem proces bazujący na obiektywnych, racjonalnych przesłankach. Rozrywka natomiast, oparta przede wszystkim na emocjonalnym zaangażowaniu odbiorcy, stanowi całkowicie odmienną kategorię ludzkiej aktywności. Jeżeli jednak poddać te działania bardziej wnikliwej analizie, łatwo zauważyć, iż cel, jaki im przyświeca jest wspólny. Jest nim mianowicie oddziaływanie na jednostkową świadomość. Wpływ edukacji polega na kształtowaniu pamięci poprzez powtarzanie pewnych treści, łączeniu ich w większe struktury i ugruntowywaniu gromadzonej w ten sposób wiedzy. Rozrywka natomiast, bazując na odczuciach i emocjach odbiorcy odwołuje się do ludzkich instynktów, jak miłość, nienawiść czy strach oraz do potrzeb (sukces, władza).

Edutainment zatem obejmuje takie działania, które mają na celu edukowanie odbiorcy poprzez wykorzystanie formy zarezerwowanej dla przekazu rozrywkowego. Zastosowanie takiej formy ma na celu uatrakcyjnienie prze-

¹ M. Majorek, *Od kultury 'tylko do odczytu' do kultury kreatywności. Youtube jako medium demokratyzujące przestrzeń współczesnej twórczości audiowizualnej*, „Zeszyty Prasoznawcze” 2013, t. 56, nr 3 (215), s. 346.

² M. Garret, M. Ezzo, *Edutainment. The Challenge*, „Journal of Interactive Instruction Development” 1996, Vol. 8, No. 3, s. 3-7.

kazu bądź też ukrycie jego dydaktycznego charakteru. Zamierzonym efektem jest aktywizacja odbiorcy i zbudowanie interakcji pomiędzy nim a edukatorem. Współcześnie rolę taką może spełniać teleturniej, serial, film, gra komputerowa. Jeżeli jednak sięgniemy w przeszłość i odwołamy się do korzeni cywilizacji zachodniej, bez trudu zauważymy, że początków zjawiska *edutainment* doszukać się można w antycznym dramacie. Losy bohaterów sportretowanych w greckiej tragedii miały stanowić ilustrację dla istotnych zagadnień natury etycznej oraz odzwierciedlać ważne dla jednostki wartości.

W czasach nam bliższych podobną rolę odgrywała XIX-wieczna pozytywistyczna powieść z tezą. Miała ona dostarczać czytelnikom pożądaných i właściwych w przekonaniu autora wzorców postaw i zachowań, a tym samym spełniać funkcje wychowawcze³. Dość łatwo jest zidentyfikować te z postaci, które stanowią wzór do naśladowania, poprzez usytuowanie ich niejako w opozycji do bohaterów reprezentujących postawy i zachowania, jakich autor nie pochwała. Edukacja poprzez rozrywkę nie jest więc zabiegiem adresowanym wyłącznie do dzieci i młodzieży, choć niewątpliwie perypetie ukazywanych w dramacie postaci i ich życiowe wybory szczególnie w przypadku ludzi młodych, z racji ograniczonego zakresu ich życiowych doświadczeń, stanowić mogą podstawowy punkt odniesienia.

Można w tym miejscu zaryzykować stwierdzenie, iż przywołani twórcy, w tym także autorzy antycznych tragedii, nieświadomie posługiwali się mechanizmami, które dopiero w XX wieku usystematyzował Albert Bandura, nadając im kształt teorii społecznego uczenia się. Zgodnie z jej kluczowymi założeniami, proces uczenia się nie ma wyłącznie charakteru behawioralnego, a raczej poznawczy, co wiąże się ze społecznym kontekstem, w jakim ma on miejsce. Ponadto proces ten następuje poprzez obserwację określonych zachowań oraz następstw tychże zachowań. Poza obserwacją, uczenie się obejmuje czerpanie z tych obserwacji informacji oraz podejmowanie decyzji co do własnych zachowań, czyli tak zwane modelowanie⁴.

***Edutainment* a edukacja filmowa**

Historia nowoczesnych przedsięwzięć zaliczanych do kategorii edukacji poprzez rozrywkę rozpoczyna się w latach 50. XX wieku. Najbardziej chyba rozpoznawalnym przykładem wykorzystania *edutainment*, jest słuchowisko BBC *The*

³ Przykładem może być chociażby *Nad Niemnem* Elizy Orzeszkowej (1841-1910).

⁴ A. Bandura, *Social Learning Theory*, Morristown NJ 1971, ss. 2-7. Bandura wyróżnia trzy typy czynników stymulujących proces modelowania zachowań. Wymienia wśród nich żywy model, a więc sytuację, w której dana osoba bezpośrednio prezentuje pożądane zachowanie. Kolejny stanowi słowna instrukcja, kiedy to jednostka szczegółowo omawia czy opisuje pożądane zachowanie i instruuje odbiorcę, w jaki sposób ma postępować. Trzeci rodzaj czynników modelowania zachowań ma charakter symboliczny. W tym przypadku proces modelowania zachowań ma miejsce za pośrednictwem mediów, w tym między innymi filmów czy książek, jak również telewizji, radia czy współcześnie Internetu.

Archers. Program ten, notabene nadawany na antenie BBC 4 nieprzerwanie od sześćdziesięciu lat do dzisiaj, prezentuje losy wywodzącej się z klasy średniej tytułowej rodziny, która prowadzi należącą do niej od pokoleń farmę⁵. W perypetie bohaterów wplecione zostały wątki edukacji ekonomicznej oraz rolniczej, jako że słuchowisko w początkowym okresie emisji miało nauczyć ówczesnych rolników nowoczesnego gospodarowania. W tym kontekście *edutainment* postrzegać można więc jako narzędzie realizacji określonej strategii na rzecz zmiany społecznej.

W odniesieniu do filmów z kolei pojęcie *edutainment* zastosować miał po raz pierwszy Walt Disney kilka lat wcześniej, kiedy użył go na opisanie jednego z filmów przyrodniczych z serii *The true life adventures*⁶. Obejmuje ona 14 filmów dokumentalnych produkowanych w latach 1948-1960, noszących między innymi tytuły: *Vanishing Prairie*, *Living Desert*, *White Wilderness*, *Seal Island*, *In Beaver Valley*, *Nature's Half Acre*, *Water Birds and Bear Country* i nagrodzonych przez Amerykańską Akademię Filmową.

Najbardziej chyba jednak znaną adresowaną do dzieci i rodziców serią łączącą elementy edukacji z rozrywką jest *Ulica Sezamkowa*, która powstała w Stanach Zjednoczonych w 1969 roku i do dziś liczy ponad 4100 odcinków. Wyprodukowano ponad 30 wersji językowych tego programu, emitowanego do tej pory w około 120 krajach⁷. Poza czytaniem czy dodawaniem, dzieci przyswajają pożądane wzorce i zachowania oraz wartości, które warto kultywować także w dorosłym życiu, takie jak to, że w święta nikt nie powinien być sam, że trzeba pomagać słabszym, a przyjaźń jest najważniejsza.

A zatem we współczesnej szkole, poza wzmiankowanym przybliżaniem uczniom rozmaitych zjawisk czy historycznych realiów, formy rozrywkowe stały się swoistym wehikułem idei, pożądanych postaw czy wzorów zachowań. W tym kontekście rozmaite formy edukacji poprzez rozrywkę uznać należy za istotny instrument szeroko pojętej socjalizacji młodego człowieka. O ile bowiem wiedza czy praktyczne umiejętności nabywane mogą być często w sposób pamięciowy lub poprzez naśladowanie określonych czynności, o tyle kształtowanie postaw czy hierarchii wartości wymaga głębokiej refleksji⁸. W procesie przyswajania postaw i wartości kluczowe znaczenie mają modele ról społecznych, które są przedmiotem obserwacji i naśladowania. Modele te niekoniecznie muszą istnieć w realnym życiu, mogą ich bowiem dostarczać także postacie fikcyjne, między innymi bohaterowie filmów, których perypetie skłaniają odbiorcę do refleksji.

⁵ British Broadcasting Corporation, <http://www.bbc.co.uk/programmes/b006qpgr/episodes/player> [dostęp: 12.09.2014].

⁶ The Walt Disney Family Museum, <http://www.waltdisney.org/storyboard/walt-and-true-life-adventures> [dostęp: 12.09.2014].

⁷ Sesame Street, <http://www.sesamestreet.org> [dostęp: 12.09.2014].

⁸ P.G. Blasco, *Educating through Movies: How Hollywood Fosters Reflection*, „Creative Education” 2011, Vol. 2, No. 3, s. 175.

Warto zwrócić uwagę, że uczniowie na co dzień funkcjonują w obrębie kultury popularnej, której ramy wyznaczają emocje i wizerunki. Prezentowane w filmie historie bohaterów wzbudzają emocje, a tym samym stają się podłożem dla określonych komunikatów. Ponadto dobrze znana forma, jaką jest film, jego poruszający charakter i bezpieczny dystans, jaki tworzy fikcja, pozwala odbiorcom na głębsze zaangażowanie się w odbiór prezentowanych treści. Jeżeli zostaną one w przemyślany sposób włączone w proces kształcenia, mogą prowadzić do rozwoju u odbiorcy empatii, skłaniać go do dyskusji i refleksji. W połączeniu z przemyślanym scenariuszem zajęć, dzięki któremu możliwe jest zaakcentowanie wybranych scen czy zwrócenie uwagi uczniów na konkretne wypowiedzi bohaterów, uczniowie zyskują szansę skonfrontowania życiowych wyborów fikcyjnych postaci z własnymi przekonaniami. Włączenie filmu w proces dydaktyczny stanowi doświadczenie, określane często jako rozwijanie emocjonalnej pamięci, do której można odwołać się w złożonych sytuacjach życia codziennego, wymagających dokonania konkretnego światopoglądowego wyboru⁹.

Z drugiej strony, korzystanie z różnych form *edutainment* otwiera przed nauczycielami szerszą perspektywę oddziaływań wychowawczych. Pamiętać bowiem należy, iż rola szkoły nie ogranicza się wyłącznie do przekazywania informacji czy instrukcji. W parze z oddziaływaniami dydaktycznymi idzie aktywność wychowawcza tej instytucji, polegająca na konstruowaniu tożsamości młodych ludzi i rozwijaniu ich osobowości. Film staje się więc łatwo dostępnym narzędziem wspierającym te zabiegi, a szerzej rzecz ujmując – elementem budowania przyjaznego środowiska kształcenia i wychowania. Ponadto, jako że zawód nauczyciela wymaga ciągłego doskonalenia profesjonalnego warsztatu, otwartości na zmiany i gotowości korzystania z innowacyjnych metod, dostosowanych do zmieniającej się rzeczywistości społecznej, korzystanie z *edutainment* może być ważnym czynnikiem kreowania relacji nauczyciel-uczeń.

Jak to zostało już zaznaczone, film jest tylko jedną z form *edutainment*. W rozważaniach nad jego wykorzystaniem do omawianych celów, nie może zabraknąć odniesienia do kategorii, jaką stanowi edukacja filmowa. W tym przypadku bowiem punkt ciężkości przenosi się na nieco inny obszar. Otóż, niewątpliwie edukacja filmowa wpisuje się w to, co odnosi się do edukacji poprzez rozrywkę, a więc wywiera wydatny wpływ na sposób myślenia młodych ludzi, skłaniając do refleksji, a być może także i przewartościowania swojego podejścia do ważkich zagadnień natury osobistej czy społecznej. Służyć tym samym może szeroko pojętej perswazji czy sprzyjać modelowaniu zachowań. Ale edukacja filmowa ma jeszcze inny, równie istotny wymiar. Brytyjski Instytut Filmowy zwraca uwagę, iż koncentrować się ona powinna, dzięki ułatwianiu dzieciom i młodym ludziom dostępu do dzieł filmowych, także w szkole, na kształtowaniu u nich umiejętności krytycznego odbioru sztuki, jaką jest film. Powinna też rozwijać

⁹ *Ibidem*, s. 175.

chęć i umiejętność dyskusowania o problemach, które film porusza i emocjach, jakie wywołuje.

Brytyjski Instytut Filmowy zwraca również uwagę na potrzebę zachęcania młodych ludzi, aby używali filmu jako środka wyrazu ich osobowości i wyobraźni. Wiąże się to z nauką praktycznej realizacji różnych form filmowych, a także przybliżaniem umiejętności korzystania z wyspecjalizowanego sprzętu. Takie podejście wydaje się o tyle zasadne, iż współcześnie powszechnym zjawiskiem staje się tworzenie przy użyciu ogólnodostępnego sprzętu w postaci najczęściej telefonu komórkowego filmów, które niemal w czasie rzeczywistym przesyłane są przez twórców chociażby do serwisu YouTube¹⁰.

Tym samym, jak to zostało zaznaczone w opracowaniu Brytyjskiego Instytutu Filmowego *Impact, relevance and excellence: a new stage for film education*, dzisiejsze znaczenie terminu „edukacja filmowa” znacznie wykracza poza to, co kryje się pod jego dosłownym rozumieniem. Ten rodzaj edukacji w żywotny sposób dotyczy bowiem tego, w jaki sposób przyswajamy, kształtujemy oraz komunikujemy idee i zjawiska kulturowe w XXI wieku¹¹.

Film w polskiej szkole

W Polsce film w edukacji staje się popularny dopiero w ostatnich latach, ale, jak wynika z raportu *Edukacja filmowa w polskiej szkole na podstawie opinii nauczycieli uczestniczących w warsztatach „Filmoteki Szkolnej”* z 2011 roku, zdaniem dużej liczby respondentów współczesna polska szkoła, w ramach zajęć obowiązkowych lub w szkołach czy klasach o innym profilu niż humanistyczny, nie jest wystarczająco przygotowana do korzystania z filmu i innych mediów jako równoprawnych narzędzi edukacyjnych¹².

Taki stan rzeczy wynika z kilku przesłanek. Po pierwsze, jak wskazują zawarte w omawianym raporcie wyniki badań, znaczna grupa nauczycieli po prostu nie posiada kompetencji, które pozwalałyby im na efektywne korzystanie z narzędzia edukacyjnego, jakim jest film. Nabycie podczas studiów wiedzy na temat wykorzystania filmu w celach dydaktycznych deklaruje jedynie niewielka część respondentów, wskazując przy tym na ograniczone możliwości dokształcania się w tym zakresie.

Istotną barierę uniemożliwiającą korzystanie w procesie kształcenia z materiałów filmowych stanowi czynnik psychologiczny. Duża część badanych podchodzi to tej formy z pewnego rodzaju niedowierzaniem. Charakterystycz-

¹⁰ M. Majorek, *Kod YouTube. Od kultury partycypacji do kultury kreatywności*, Kraków 2014, s. 21.

¹¹ British Film Institute, *Impact, relevance and excellence: a new stage for film education* <http://www.bfi.org.uk/sites/bfi.org.uk/files/downloads/bfi-film-education-strategy-impact-relevance-and-excellence-2014-03.pdf> [dostęp: 28.09.2014].

¹² Polski Instytut Sztuki Filmowej, *Filmoteka Szkolna, Edukacja filmowa w polskiej szkole na podstawie opinii nauczycieli uczestniczących w warsztatach „Filmoteki szkolnej”*, Warszawa 2011, s. 5.

ne jest także, iż istnieje tendencja do traktowania filmu wyłącznie jako pomocy dydaktycznej. A zatem film stanowi jedynie środek, który ma umożliwiać rozwijanie w uczniach umiejętności analitycznych i interpretacyjnych, a także ich kompetencji kulturowych. Tym samym film służy jedynie do zilustrowania treści przekazywanych w głównej mierze w sposób tradycyjny, przykładowo za pośrednictwem tekstu literackiego. Ponadto, uwaga uczniów koncentruje się przede wszystkim na treści prezentowanego obrazu, z pominięciem filmowych środków wyrazu, jego specyfiki czy zastosowanych zabiegów artystycznych.

Istotną przeszkodę w wykorzystaniu filmu w szkole na szerszą skalę stanowią również ograniczenia czasowe, związane z koniecznością realizacji programu nauczania. Typowa lekcja nie daje czasowych możliwości na odpowiednie wprowadzenie w tematykę prezentowanego filmu ani na późniejszą dyskusję czy interpretację oglądanych treści. W związku z tym najczęstszą praktyką jest prezentowanie uczniom filmów podczas godzin zastępstw, godzin wychowawczych czy świąt szkolnych, kiedy rezygnuje się z realizowania „sztywnego” planu zajęć.

Poza wymienionymi czynnikami, upowszechnieniu edukacji poprzez film nie sprzyja także będące w posiadaniu szkół wyposażenie techniczne oraz zasoby filmowe. Poważnym brakiem jest także ograniczony dostęp do skryptów edukacyjnych, które ułatwiałyby korzystanie z filmu jako narzędzia edukacyjnego. Stosunkowo nieliczna grupa nauczycieli wskazuje na zasoby Filmoteki Szkolnej, kanały tematyczne Discovery Chanel i National Geographic czy pozycje wydawnictwa Operon, które przygotowuje filmy przeznaczone na zajęcia z przedmiotów ścisłych.

Badani nauczyciele podnosili również fakt, iż ograniczenie w szerszym korzystaniu z filmów podczas zajęć lekcyjnych stanowią kompetencje uczniów. Nie są oni bowiem często w stanie dokonać interpretacji dzieła filmowego we właściwy sposób. Dotyczy to w głównej mierze filmów starszych, które wykorzystują środki wyrazu nieadekwatne do języka czy stylu życia współczesnej młodzieży. Istotnym problemem w recepcji dzieła filmowego może być również nie do końca zrozumiały dla uczniów kontekst historyczny lub społeczny, co wywołuje trudności interpretacyjne.

Popularyzacja filmu w polskiej szkole

Warto podkreślić, iż niewątpliwie istotną rolę w propagowaniu filmu jako narzędzia edukacyjnego odgrywają przedsięwzięcia takie jak zainicjowana przez Stowarzyszenie „Nowe Horyzonty” ogólnopolska kampania *Oglądam, czuję, myślę* – młodzi w kinie¹³. Koncentruje się ona na roli filmu jako źródła kształtowania

¹³ Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej, *Oglądam, czuję, myślę. Raport o młodych w kinie*, http://www.nhef.pl/edukacja/pliki/eduwgrane2010/file/nhef_materialy_prasowe.pdf [dostęp: 9.10.2014].

postaw, wrażliwości i wiedzy o świecie wśród nastolatków. Tym samym, łącząc element emocjonalny (*czuję*) z racjonalnym (*myślę*), wpisuje się w przywołaną we wstępie koncepcję *edutainment*. Kampania poprzedzona została przeprowadzeniem wśród młodzieży w wieku 15-19 lat badań, które miały na celu ukazanie wpływu kina na emocje i postawy nastolatków. Głównym przedmiotem zainteresowania była analiza roli filmu w kształtowaniu postaw i emocji młodych widzów, ze szczególnym uwzględnieniem pięciu obszarów tematycznych: tożsamość, empatia, wielokulturowość, konsumpcjonizm i bunt¹⁴.

Uzyskane wyniki pokazały, że 72% nastolatków w Polsce przyznaje, że dzięki filmom ze zrozumieniem patrzy na innych ludzi. 81% młodych uważa, że filmy o odmiennych kulturach pomagają lepiej poznać te kultury. Oglądanie historii innych ludzi w opinii 80% nastolatków pozwala im „pojmwować świat i samych siebie”¹⁵. Jak podkreślają organizatorzy, celem kampanii jest pokazanie, że kontakt z ambitnym, nieszablonowym kinem to jeden z najważniejszych sposobów kształtowania osobowości, światopoglądu i wrażliwości młodych ludzi. „Badanie pokazało, że młodzi na dużym ekranie szukają siebie. Chcą oglądać więcej filmów pokazujących nielukrowaną miłość i współczesną Polskę”. Organizatorzy kampanii zwracają uwagę, iż „Brakuje im filmów o negatywnych skutkach konsumpcjonizmu i buncie przeciwko rodzicom. Filmy o dyskryminacji czy chorobie pomagają im przewartościować własne życie”¹⁶. W ramach tego przedsięwzięcia przygotowano m.in. krótkie filmy z udziałem znanych aktorów. W zamyśle miały one być nawiązaniem do zagadnień poruszonych w badaniach, dotyczą one więc pięciu analizowanych problemów. Realizacja kampanii trwała do września 2013 roku i towarzyszyła projektowi Stowarzyszenia Nowe Horyzonty o nazwie *Filmoteka Szkolna. Nowe Horyzonty Edukacji Filmowej*.

Mimo przywołanych ograniczeń, związanych z faktyczną realizacją edukacji filmowej, pojawia się coraz więcej kierowanych do uczniów i nauczycieli polskich szkół programów z tego zakresu. Łatwiejszy staje się dostęp do materiałów dydaktycznych, scenariuszy lekcji, filmów, wykładów video, a także kursów i szkoleń. W dalszym ciągu, jak to podkreślali uczestnicy przywołanego badania z 2011 roku, realizacja edukacji filmowej wymaga przede wszystkim zaangażowania ze strony nauczyciela, możliwości dysponowania nadprogramowymi godzinami, a nierzadko wciąż zmagania się z brakiem sprzętu. W związku z tym z filmu podczas prowadzonych przez siebie zajęć korzystają raczej nauczyciele-pasjonaci kina. Niewielu jest poza tym nauczycieli odpowiednio przygotowanych do prowadzenia edukacji filmowej, znających historię filmu i podstawy warsztatu filmowego. Poszerza się jednak oferta kursów w tym obszarze, między innymi dzięki realizacji przez niektóre uczelnie studiów podyplomowych z zakresu edukacji medialnej i filmowej.

¹⁴ *Ibidem* [dostęp: 13.10.2014].

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ *Ibidem*.

Większe możliwości korzystania z narzędzia edukacyjnego, jakim jest film stwarza obowiązująca od 2012 roku Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, gdzie znajduje się zapis dotyczący przygotowania uczniów do życia w społeczeństwie informacyjnym, w tym nabywania umiejętności wyszukiwania i wykorzystywania informacji z różnych źródeł.

Realizację powyższych celów powinna wspomagać dobrze wyposażona biblioteka szkolna, dysponująca aktualnymi zbiorami, zarówno w postaci księgozbioru, jak i w postaci zasobów multimedialnych.

I dalej:

Ponieważ środki społecznego przekazu odgrywają coraz większą rolę zarówno w życiu społecznym, jak i indywidualnym, każdy nauczyciel [nie tylko przedmiotów humanistycznych – JW] powinien poświęcić dużo uwagi edukacji medialnej, czyli wychowaniu uczniów do właściwego odbioru i wykorzystania mediów¹⁷.

Bardziej precyzyjny zapis dotyczący filmu pojawia się w Podstawie programowej dla gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych, których ukończenie umożliwia uzyskanie świadectwa dojrzałości po zdaniu egzaminu maturalnego. W odniesieniu do IV etapu edukacyjnego, obejmującego kształcenie ponadgimnazjalne, wśród ogólnych wymagań dotyczących celów kształcenia znajduje się tworzenie wypowiedzi. Uczeń tworzy wypowiedzi, celowo posługując się takimi mediami jak: słowo mówione i pisane, obraz malarski, fotograficzny, filmowy, dźwięk, widowisko, środki multimedialne¹⁸. Z kolei w przypadku wymagań szczegółowych dotyczących się treści nauczania, w zakresie odbioru wypowiedzi i wykorzystania zawartych w nich informacji, uczeń między innymi analizuje film, posługując się podstawowymi pojęciami z zakresu tej dziedziny sztuki, charakteryzuje podstawowe media kultury, wymienia różne ich formy, w tym także film. Ponadto, zgodnie z założeniami Podstawy programowej, gimnazjaliści tworzą projekt edukacyjny, w którym film może być wykorzystany. Natomiast na poziomie szkoły ponadgimnazjalnej w zakresie kształcenia ogólnego wymagana jest znajomość wybranych filmów czołowych polskich reżyserów¹⁹.

Warto w tym miejscu przywołać projekt *Edukacja Filmowa – wspólna szansa na ukierunkowany rozwój wiedzy o filmie i kulturze filmowej* realizowany w ramach programu Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego *Edukacja+* w latach 2014–2015²⁰. Na stronie projektu znaleźć można informacje na

¹⁷ Ministerstwo Edukacji Narodowej, Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych, http://bip.men.gov.pl/men_bip/akty_prawne/rozporzadzenie_20081223_zal_2.pdf [dostęp: 21.10.2014].

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *O projekcie edukacjafilmowa.pl. Wspólna szansa na ukierunkowany rozwój wiedzy o filmie i kulturze*, <http://www.edukacjafilmowa.pl/o-projekcie> [dostęp: 23.10.2014].

temat najnowszych tendencji edukacyjnych w omawianym obszarze, służyć ma ona także integracji działań przedstawicieli różnych środowisk zaangażowanych w edukację filmową oraz wymianie doświadczeń i potrzeb edukacyjnych. Znaleźć na niej można materiały do wykorzystania we wszelkich działaniach związanych z edukacją filmową, między innymi: scenariusze lekcji filmowych, związki z podstawą programową, analizy warsztatowe i wychowawcze, polecane premiery, słownik terminów filmowych, instruktaż korzystania z kamer wideo i programów montażowych, bazę informacyjną dotyczącą edukacji filmowej, wykaz form doskonalenia zawodowego, festiwali i imprez filmowych.

Wśród materiałów dostępnych na stronie, znajdują się informacje na temat nowych mediów, a także zagadnienia dotyczące etyki mediów. W zakładce *Film i wychowanie* znajdują się analizy filmowe i scenariusze zajęć nakierowane na aspekty wychowawcze oraz felietony poświęcone możliwościom pozytywnego oddziaływania kina na młodzież. Interesujący wydaje się dobór filmów, jakie mają przyczynić się do osiągnięcia tego celu. Znajdziemy tu zarówno materiały dotyczące filmów polskich oraz zagranicznych, tych nieco starszych, jak na przykład *Zakłęte rewiry* z 1975 roku, ale też produkcji z ostatnich lat: *Fala* (2008), *W lepszym świecie* (2010) czy *Obietnica* (2014)²¹.

Towarzyszą im słowa kluczowe i motywy, które służą ukierunkowaniu dyskusji czy akcentują elementy, na jakie uczniowie powinni zwrócić szczególną uwagę. Znajdują się wśród nich między innymi następujące pojęcia: alienacja, dojrzewanie, dziecko eksperyment, fikcjonalność świata, film dokumentalny, film niemy, historia, kłamstwo, magia, marzenia, matka, miłość, moralność, ojciec, przemoc, przyjaźń, rodzina, samotność, wojna, władza, zdrada, zło, śmierć²². Omawiany projekt, między innymi poprzez analizy wychowawcze, wpisuje się więc w koncepcję edukacji poprzez rozrywkę, ale podkreślić należy, iż realizowane w ramach edukacji filmowej aktywności nie ograniczają się wyłącznie do prezentowania pożądaných wzorców zachowań czy propagowania określonych postaw wśród dzieci i młodzieży. Działaniom tym bowiem towarzyszy również analiza warsztatowa oraz praktyczny instruktaż dotyczący tworzenia filmu, mający na celu ułatwienie uczniom realizacji takiego zadania.

Instytucjonalne wsparcie rozwoju edukacji filmowej w Polsce

Istotnym wsparciem dla realizacji edukacji poprzez film są różnorodne i dość liczne w Polsce instytucje, które dzięki inicjatywie Polskiego Instytutu Sztuki Filmowej tworzą forum wymiany idei, realizacji wspólnych celów, uzupełniania i współpracy jako Koalicja dla Edukacji Filmowej²³. Jest to swego rodzaju po-

²¹ Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, *O projekcie*, <http://www.edukacjafilmowa.pl/materiały-edukacyjne/film-i-wychowanie> [dostęp: 23.10.2014].

²² *Ibidem*.

²³ Koalicja dla Edukacji Filmowej, <http://www.koalicjafilmmowa.pl> [dostęp: 30.10.2014].

rozumienie instytucji, organizacji pozarządowych i szkół wyższych działających w obszarze edukacji kulturalnej i kształcenia pedagogicznego na rzecz szeroko rozumianej edukacji filmowej dzieci i młodzieży. Do koalicji należy ponad 20 instytucji, poza PISF są to między innymi Centrum Edukacji Obywatelskiej, Stowarzyszenie Nowe Horyzonty, Warszawska Szkoła Filmowa, Centralny Gabinet Edukacji Filmowej. Cele koalicji to: ułatwienie dostępu do filmów – w szkole i w kinie, kształtowanie umiejętności krytycznego odbioru sztuki filmowej, zwiększenie roli filmu jako narzędzia dydaktycznego, nauka praktycznej realizacji różnych form filmowych, doskonalenie zawodowe i aktywizacja osób działających w sferze edukacji filmowej na rzecz dzieci i młodzieży²⁴.

Wśród wspomnianych działań na rzecz wspierania i popularyzacji edukacji filmowej jedną z najbardziej rozpoznawalnych inicjatyw jest przywołana już FilMOTEKA Szkolna. W 2009 r. PISF przekazał wszystkim szkołom ponadpodstawowym FilMOTEKĘ Szkolną, czyli zestaw 26 płyt z 55 polskimi filmami fabularnymi, dokumentalnymi i animowanymi, dobranymi tematycznie, opatrzonymi komentarzami oraz scenariuszami lekcji. FilMOTEKA Szkolna umożliwia prowadzenie zajęć zarówno w szkole, jak i w kinie, a korzystać z niej mogą nie tylko nauczyciele języka polskiego bądź wiedzy o sztuce, ale także historii czy wychowania obywatelskiego. FilMOTEKA Szkolna to także portal edukacyjny dla nauczycieli i uczniów, stanowiący źródło materiałów uzupełniających, zawierający recenzje i artykuły dotyczące filmów z pakietu, zagadnienia do dyskusji, sceny do analizy i scenariusze lekcji. Na portalu publikowane są kolejne lekcje razem z filmami²⁵.

Poza tym wartościowa wydaje się kampania społeczna pod hasłem *Skrytykuj*, której celem jest promowanie świadomej dyskusji o kinie wśród młodzieży oraz zachęcanie jej do krytycznej rozmowy o filmach. Na portalu Skrytykuj.pl odbywają się konkursy, dostępny jest też *Poradnik krytyka* oraz video blogi ambasadorów kampanii – artystów, którzy dzielą się subiektywnymi komentarzami na temat ważnych dla siebie filmów. Strona stanowi też forum wymiany wrażeń i opinii na temat filmów w ramach udostępnionej platformy blogowej. Kampanię uzupełnia fan page na Facebooku oraz kanał na YouTube. Pomysłodawcą i organizatorem kampanii jest PISF.

Natomiast młodzi ludzie powyżej 15. roku życia, którzy podjęli już pierwsze próby fotograficzne, filmowe lub literackie, mogą skorzystać z oferty „Przedszkola Filmowego”. Jest ono realizowane w ramach Programu Szkoły Wajdy, gdzie podczas weekendowych comiesięcznych sesji uczestnicy warsztatów pracują nad kolejnymi etapami realizacji filmów według własnych koncepcji, zgodnie z zasadą „od pomysłu do realizacji”. W trakcie prawie rocznego kursu siłami wszystkich uczestników zajęć Przedszkola Filmowego realizowany jest średnio- lub pełnometrażowy film. Uczestnicy kursu przyglądając się swojemu otoczeniu, rodzinom, przyjaciółom i spotykanym przez siebie ludziom tworzą portret

²⁴ N. Chojna, *Jak (wy)edukować widza?*, „Magazyn Filmowy SFP” 2013, nr 26, s. 17.

²⁵ FilMOTEKA Szkolna, <http://www.filmotekaszkolna.pl/ofilmotece> [dostęp: 31.10.2014].

swojego świata. Chodzi o to, aby dać im szansę opowiedzenia o nurtujących ich problemach, o tym, co jest dla nich ważne, a co zabawne, a szerzej – o pokazanie Polski, takiej, jaką jest w ich oczach. Ideą „Przedszkola” jest rozwijanie pomysłów uczestników w taki sposób, żeby z pojedynczych fragmentów otrzymać spójny pełnowartościowy film, zmontowany w interesującą i atrakcyjną dla odbiorcy całość²⁶.

Wartym uwagi przedsięwzięciem, realizowanym niezależnie od przywołanych wybranych aktywności Koalicji dla Edukacji Filmowej, jest inicjatywa Fundacji „Think!” poświęcona realizacji projektu z zakresu edukacji kulturalnej zatytułowana *(Ro)Zoom na Kulturę* (styczeń-maj 2014)²⁷. Projekt polega na zdobywaniu przez uczniów wiedzy na temat kultury regionu ich zamieszkania przy jednoczesnym zwiększaniu ich kompetencji cyfrowych. Jak podkreślają organizatorzy, jest to też swoista odpowiedź niewystarczającą ich zdaniem ilość ciekawych zasobów edukacyjnych w języku polskim dostępnych w sieci, zwłaszcza w obszarze przedmiotów humanistycznych. Projekt przewidywał zachęcenie uczniów gimnazjów i szkół ponadgimnazjalnych oraz nauczycieli języka polskiego, historii czy przedmiotów związanych z edukacją artystyczną i kulturalną do wspólnego stworzenia materiału edukacyjnego w postaci filmu do wybranego tematu zajęć. Tematem filmu miała być postać lub obiekt związany z kulturą ich miejscowości czy regionu.

Dla uczestników przygotowano materiały pomocnicze w postaci scenariuszy zajęć z języka polskiego, historii i wiedzy o kulturze oraz instruktaże dla uczniów na temat etapów kręcenia filmu i jego technicznej obróbki. Przygotowane w projekcie filmy wzięły udział w ogłoszonym przez organizatora konkursie na najciekawszy, najlepszy merytorycznie i jakościowo film edukacyjny, gdzie oceniane były przez ekspertów zajmujących się edukacją i filmem. Na zakończenie projektu stworzono interaktywną mapę Polski z naniesionymi filmami uczestników, by tworzyć i rozwijać zasoby dotyczące historii i kultury poszczególnych miejscowości. Filmy te opatrzone zostały licencją Creative Commons i będą stanowić darmowy materiał edukacyjny dostępny w przyszłości dla szkół z całej Polski²⁸.

Podsumowanie

Wykorzystanie filmu jako narzędzia edukacyjnego oraz różne wymiary funkcjonowania filmu w polskiej szkole cieszą się coraz większym zainteresowaniem, zarówno ze strony uczniów, jak i nauczycieli. Dowodzą tego wyniki analiz, jakie

²⁶ Wajda School, <http://www.wajdaschool.pl/pl/program/przedszkole-filmowe> [dostęp: 8.11.2014].

²⁷ Fundacja „Think!”, *Kamera! Kultura!*, <http://www.think.org.pl/projekty/aktualnosci/190-kamera-kultura> [dostęp: 9.11.2014].

²⁸ *Ibidem*.

znalazły się w przywołanym raporcie Filмотeki Szkolnej z 2011 roku, dotyczącym edukacji filmowej w polskiej szkole w opinii nauczycieli. Na szczególną uwagę zasługują wnioski i rekomendacje, jakie można odnaleźć w tej publikacji. A zatem, aby film traktowany był jako równoprawne narzędzie edukacyjne, niezbędne jest stworzenie spójnego programu szeroko dostępnych szkoleń czy warsztatów dla kadry pedagogicznej, które umożliwią nauczycielom zdobywanie teoretycznej i praktycznej wiedzy w omawianym obszarze. Badani wskazywali również na potrzebę wprowadzenia zajęć z metodyki nauczania o filmie do programu specjalizacji nauczycielskich na studiach wyższych oraz na takie skonstruowanie programu nauczania (podstawy programowej), które umożliwi przeznaczenie odpowiedniej ilości czasu na edukację filmową czy medialną.

Popularności filmu w edukacji nie sprzyja też potoczne rozumienie pojęcia *edutainment*, z którym, jak już zaznaczono, wiążą się konotacje rozrywkowe. A zatem film jest często uważany za formę obrazkową, uproszczoną, lekką i mało wymagającą, którą kierować można przede wszystkim do uczniów o niezbyt wysokim poziomie intelektualnym. Jest to jednak chyba zbyt daleko idące uproszczenie, biorąc pod uwagę fakt, iż przekaz filmowy staje się wszechobecnym elementem kultury, jednym z podstawowych, jeśli nie dominującym, jej wytworem, jednocześnie w znacznym stopniu ją kreującym. Polska szkoła nie może zatem dystansować się od tego trendu i tylko w ograniczonym stopniu przygotowywać uczniów do poruszania się w tym obszarze i partycypowania w nim.

Badani nauczyciele zwracali również uwagę na potrzebę stworzenia takiej sytuacji, w której szkoła umożliwi uczniom praktyczne zdobycie i przełożenie wiedzy filmowej na kontekst kulturowy i społeczny. W dobie nowych mediów młody człowiek nie tylko powinien rozumieć język filmu, ale i sprawnie się nim posługiwać, tworząc samodzielnie dzieła. Nie jest to możliwe do zrealizowania przy ograniczonej liczbie odpowiednio przygotowanych i wyszkolonych nauczycieli, podobnie jak w przypadku specjalistów w zakresie zajęć z muzyki czy plastyki. Współczesne życie społeczne toczy się bowiem w dużej mierze w realiach swego rodzaju multimedialnej rewolucji. Dlatego program nauczania nie może pozostać nieadekwatny do tej sytuacji, jeżeli szkoła ma w efektywny sposób spełniać swoje funkcje dydaktyczne i wychowawcze.

Warto także podkreślić, iż szersze wykorzystanie filmu do celów edukacyjnych może przynieść efekt w postaci eliminowania stereotypów, jakie towarzyszą tej dziedzinie kultury. Niewątpliwie nie do końca uzasadnione jest przekonanie wielu nauczycieli, iż ich uczniowie stanowią „pokolenie obrazkowe”, dla którego film jest jedynie źródłem rozrywki, w istocie dość płytkiej i nie wymagającej głębszej refleksji. Tym samym młodzież koncentruje swą uwagę jedynie na wartkiej akcji bądź niewyszukanym komizmie. Mamy w tym przypadku do czynienia ze swoistym błędnym kołem. Otóż, funkcjonuje niewyrobiony młody odbiorca, któremu prezentuje się to, co jest w stanie zrozumieć: niskich lotów seriale, reklamy, pseudosensacyjne newsy. W konsekwencji, jeśli uczeń nie rozumie am-

bitnego filmu, będzie oglądał takie pozycje, w których prezentowane jest tylko to, co jest dostępne w sposób bezrefleksyjny, a więc sceny seksu, przemocy, gagi.

Tymczasem, jak wynika z badań poprzedzających opracowanie przywołanego *Raportu o młodych w kinie*, to właśnie film jest tą dziedziną sztuki, która sprawia, że uczniowie stają się bardziej otwarci do uzewnętrzniania swoich poglądów i skłonni do dyskusji, a także do poszerzania swej wiedzy, nawet kosztem czasu wolnego. Współczesne władze oświatowe, nie tylko w Polsce, powinny więc dążyć do włączenia kultury filmowej i nowych mediów w szerszy kontekst społeczny i edukacyjny, a tym samym w większym zakresie otwierać szkołę na potrzeby uczniów i na nowe sposoby uczestnictwa młodych ludzi w kulturze oraz w procesie jej współtworzenia.